

teksten gezegd
en gelezen
tijdens onze voorstelling
van 'de republiek' in de balie
op maandag
5 mei 2025.

inleiding

wim van der grijn
fernando pessoa
uit: 'de hoeder van kudden'
vertaling: august willemsen

wanneer de lente komt

wanneer de lente komt,
en als ik dan al dood ben
zullen de bloemen net zo bloeien
en de bomen zullen niet minder groen zijn dan
het vorig voorjaar.
de werkelijkheid heeft mij niet nodig.

.
ik voel een enorme vreugde
bij de gedachte dat mijn dood volstrekt onbe-
langrijk is

.
als ik wist dat ik morgen zou sterven
en het was overmorgen lente,
zou ik tevreden sterven, omdat het overmorgen
lente was.

als dat haar tijd is, wanneer dan zou ze moeten
komen tenzij op haar tijd?

ik houd ervan dat alles werkelijk is en alles zoals
het moet zijn;
daar houd ik van, omdat het zo zou wezen ook als
ik er niet van hield.

daarom, als ik nu sterf, sterf ik tevreden,
want alles is werkelijk en alles is zoals het moet
zijn.

.
men mag latijn bidden boven mijn kist, indien
men wil.

indien men wil, mag men rondom dansen en zin-
gen.

ik heb geen voorkeur voor wanneer ik toch geen
voorkeur meer kan hebben
dat wat zal zijn, wanneer het zijn zal, zal het zijn
dat wat het is.

pessoa

*

het mysterie der dingen, waar is dat?
waar is het, dat het zich niet laat zien
althans om te tonen dat het mysterie is?
wat weet de rivier hiervan en wat de boom?
en ik, die niet meer ben dan zij, wat weet ik er-
van?

.

telkens als ik naar de dingen kijk en denk aan wat
de mensen ervan denken,
lach ik zoals een koele bergbeek klatert
over stenen.

.

want de enige verborgen zin der dingen
is dat ze geen enkele verborgen zin hebben.
het is vreemder dan alles wat vreemd is,

vreemder dan de dromen van alle dichters
en de gedachten van alle filosofen,
dat de dingen werkelijk zijn wat ze lijken te zijn
en dat er niets te begrijpen valt.

ja, dat hebben mijn zintuigen helemaal alleen
geleerd:

dingen hebben geen betekenis: ze bestaan.
de dingen zijn de enige verborgen zin der din-
gen.

*

de verbijsterende werkelijkheid der dingen
is mijn ontdekking van elke dag,
alles wat het is,
en het is moeilijk iemand uit te leggen hoe mij
dat verblijdt
en hoezeer mij dat volstaat.

.

het volstaat te bestaan om volledig te zijn
ik heb heel wat gedichten geschreven.
ik zal er nog veel meer schrijven, uiteraard.
elk gedicht van mij zegt dat,
en al mijn gedichten zijn anders,
want alles wat er is is een manier om dat te zeg-
gen.

.

soms kan ik gaan zitten kijken naar een steen.
ik ga niet zitten denken of hij voelt.
ik ga niet zo ver hem mijn broeder te noemen.

maar ik hou van hem omdat hij een steen is,

ik hou van hem omdat hij niets voelt,
ik hou van hem omdat hij in niets met mij ver-
want is

.
andere keren luister ik naar het waaien van de
wind,
en dan denk dat het ik alleen al om de wind te
horen waaien loont te zijn geboren

.
ik weet niet wat anderen zullen denken als ze dit
lezen; maar ik geloof dat het goed is omdat ik het
denk zonder moeite,
want ik denk het zonder gedachten,
want ik zeg het zoals mijn woorden het zeggen.

.
men heeft mij ooit een materialistisch dichter ge-
noemd,
en ik was verbaasd, want ik had niet gedacht
dat men mij wat dan ook zou kunnen noemen.

.
ik ben niet eens dichter: ik zie.
als wat ik schrijf enige waarde heeft, dan is die
niet de mijne:
de waarde ligt daar, in mijn verzen.
dat alles staat absoluut los van mijn wil.

matthias de koning

k. michel

uit: 'bij eb is het eiland groter' 2010

michel

daag

zolang ik er niet geweest ben
voel ik me niet geroepen
over het hiernamaals
iets substantieels te beweren
dat is een twee is dat
alles in de ruimte een achterzijde
heeft in de tijd alles een erna
de deur gaat dicht wordt muur
wordt huis wordt tuin weg na de punt
begint het wit van de volgende zin
anders dan zo – in begrippenparen –
denken wil maar niet lukken
echte eindes kennen we niet het is
de schuld van de seizoenen want altijd
wonderlijk anders helemaal hetzelfde
(dachten de eerste ex-apolon) een slome
regelmaat die verwachtingen wekt
dat was drie en ten vierde
wil ik bij deze piet en martin
wout en tante riet de groeten doen
ten leste moet me van het hart

dat het hele begrip me nog het meest
doet denken aan een verkeersbord
(op een kruising bij han-sur-lesse)
met twee forse bazige pijlen
onder die naar links
staat toutes directions
onder die naar rechts wijst
autres directions

maureen teeuwen
konstantin paustovski
uit: 'onrustige jeugd' 1954
vertaling: wim hartog

een natte februari

het was een stille, besneeuwde avond. de boven
de tafel hangende petroleumlamp zoemde zacht-
jes.

ik was na het eten nog wat bij de ratsjinskij's
blijven hangen, waar ik geboeid zat te lezen in de
droefenis der velden van sergejevtsenskij. rat-
sjinskij zat aan de eettafel zijn raadgevingen aan
zijn lezeressen te schrijven. als hij een paar woor-
den neergepend had, leunde hij in zijn stoel ach-
terover, las het over en glimlachte_hij was blijk-
baar erg ingenomen met alles wat hij schreef.
varvara petrovna was aan het breien en de waar-
zegster zat diep weggedoken in haar fauteuil
peinzend naar haar met briljantenbe- laden

handen te staren die op haar schoot gevouwen la-
gen. plotseling begon er iemand hard tegen het
raam te kloppen. iedereen schrok. aan de manier
van kloppen, snel en opgewonden, begreep ik
dat er iets gebeurd was.

ratsjinskij ging opendoen. varvara petrovna sloeg
een kruis.

alleen de waarzegster verroerde geen vin. ossi-
penko kwam met zijn hoed nog op en zijn jas nog
aan de eetkamer binnenstormen en had zelfs de
moeite niet genomen om zijn overschoenen uit
te doen. 'in petersburg is het revolutie!'
schreeuwde Inj. 'de regering is omvergeworpen!'
zijn stem begaf het, hij viel op een stoel neer en
barstte in tranen uit.

even viel er een volledige stilte. je hoorde niets
anders dan ossipenko die huilde als een kind,
hikkend naar adem. mijn hart begon te bonken.
de adem stakte me in de keel en ik voelde dat:
ook mij de tranen over de wangen liepen. rat-
sjinskij pakte ossipenko bij zijn schouder en
schreeuwde: 'wanneer? hoe? toe, zeg op!'

'hier... hier,' prevelde ossipenko en haalde een
lang, smal strookje van de telegraaf uit zijn jas-
zak. 'ik kom net van het telegraafkantoor... hier
staat alles... alles... !'

ik pakte de strook uit zijn hand en begon hardop de oproep van de voorlopige regering voor te lezen. eindelijk! mijn handen trilden. ook al had gedurende de laatste maanden het hele land op dergelijke gebeurtenissen zitten wachten, dit kwam toch als een donderslag. hier, in dit ingeslapen en met drek bedekte jefremov wasje wel erg van alles afgesneden. de kranten uit moskou kregen we pas drie dagen nadat ze verschenen waren en dan nog niet al te vaak. 's avonds jankten op de wallen de honden en tijdens hun ronden lieten de nachtwakers zonder veel overtuiging hun kleppers kleppen. het was alsof er in dit stadje sinds de zestiende eeuw niets meer veranderd was, alsof er geen spoorwegen waren, geen telegraaf, geen oorlog, geen moskou, of er gewoon niets gebeurde. en nu was het dan revolutie! allerlei gedachten stormden door mijn hoofd, en slechts één ding was duidelijk: er was iets groots gebeurd, iets wat niets en niemand meer bij machte was tegen te houden. nu net, op een dag als alle andere, was datgene gebeurd waar de mensen al meer dan een eeuw op wachtten.

'wat moeten we doen?' vroeg ossipenko opgewonden. 'we moeten onmiddellijk iets doen.' toen sprak ratsjinskij woorden waarvoor men hem al zijn zonden kwijt kon schelden: 'we moeten deze oproep meteen drukken. en overal in de stad aanplakken. en contact opnemen met

moskou! kom op!' we gingen met zijn drieën naar buiten, ossipenko, ratsjinskij en ik. alleen varvara petrovna en de waarzegster bleven thuis achter. varvara petrovna stond voor de heiligenbeelden, sloeg een heleboel kruisjes en mompelde: 'heregod, het is eindelijk zover!' de waarzegster zat nog altijd even onbewogen in haar stoel. in de uitgestorven straat kwam ons een man tegemoet. in het zwakke schijnsel van de straatlantaarn kon ik zien dat hij blootshoofds, in hemdsmouwen en op blote voeten was. in zijn hand hield hij een schoenmakersleest.

de man rende op ons af. 'lieve mensen!' riep hij en greep me vast. 'hebben jullie het al gehoord? we hebben geen tsaar meer! nu is alleen rusland er nog maar!'

hij vloog ons stuk voor stuk om de hals, snikte, mompelde iets in zichzelf en liep door. 'nu, en wij dan?' zei ossipenko. 'zouden wij elkaar ook niet eens feliciteren?' wij bleven staan en vielen elkaar ook om de hals. ratsjinskij ging naar het telegraafkantoor om alle berichten uit petrograd en moskou te volgen terwijl ossipenko en ik ergens achteraf een kleine drukkerij ontdekten, waar biljetten, aankondigingen en bevelen van de militaire commandant gemaakt werden. de drukkerij was gesloten, terwijl wij probeerden het slot te forceren, verscheen er een doenerige man met de sleutel, die opendeed en licht maakte. dit

bleek de enige zetter en drukker te zijn die jefremov rijk was. waarom hij nu net toevallig in de buurt van de drukkerij was, vroegen wij hem niet. 'vooruit, zet u die tekst hier even!' zei ik tegen hem. ik begon de zetter de tekst van de oproep te dicteren. hij moest af en toe zijn werk onderbreken om met zijn mouwen de tranen uit zijn ogen te vegen. al gauw kregen we weer nieuws. en wel het bevel van nekrassov, minister van verkeer van de voorlopige regering, aan allen, allen, allen! om de keizerlijke trein geen doorgang te verlenen waar hij ook op mocht duiken. de gebeurtenissen rolden als een lawine over rusland heen. ik las de eerste drukproef van de oproep en de letters begonnen te dansen en te zweven voor mijn ogen. de drukkerij stond vol mensen die er op de een of andere manier lucht van hadden gekregen dat hier een communiqué over de revolutie gedrukt werd. zij gristen de pakken oproepen weg, renden ermee de straat op waar ze hen op muren, hekken en lantaarnpalen plakten.

het was intussen één uur in de nacht: geworden; om die tijd lag jefremov gewoonlijk in diepe slaap.

opeens klonk op dit ongelegen uur een sonore, korte slag op de kerkklok. dan een tweede, een derde. de slagen volgden elkaar steeds vaker op, een dreunende galm golfde over het stadje en

weldra sloten alle klokken van alle kerken in de omgeving zich bij het luiden aan.

achter alle ramen gingen lichten aan. de straten stroomden vol. in veel huizen stonden de deuren wijd open. onbekenden vielen elkaar huilend om de hals. van de kant van het station weerklonk de plechtige, jubelende kreet van locomotieven. ergens aan het eind van de straat klonk eerst zachtjes, dan steeds harder het zingen van de marseillaise:

laten we breken met de oude wereld,
laten we ons van zijn stof bevrijden...

het koor van mensenstemmen vermengde zich met kopergeschetter

we gaan op weg naar het hongerende volk op
weg naar onze broeders die lijden.

ossipenko schreef ondertussen op de met drukinkt besmeurde tafel het eerste bevel van het voorlopig revolutionair comité van de stad jefremov. niemand had dit comité opgericht. niemand kende de samenstelling ervan en dat kon ook niemand weten want er was nog geen comité. het hele bevel was een improvisatie van ossipenko.

‘zolang de regering van het bevrijde rusland nog geen nieuw bestuur benoemd heeft voor de stad jefremov en het district,’ schreef ossipenko, ‘maant het voorlopige revolutionaire comité van jefremov alle burgers aan, volledig hun kalmte te bewaren en verordonneert:

het bestuur van de stad en het district moet aan de districtslandraad en zijn voorzitter koesjeljov worden overgedragen.

burger koesjeljov wordt tot nader order tot commissaris van de regering benoemd.

politie en gendarmerie moeten onmiddellijk alle wapens bij het gebouw van de districtslandraad inleveren.

voor de ordebewaring op straat moet een volksmilitie ingezet worden. het werk van alle administraties en handelsondernemingen moet gewoon doorgang vinden.

het in jefremov liggende garnizoen (reservecompagnie) moet de eed afleggen aan de nieuwe regering, naar het voorbeeld van de garnizoenen van petrograd, moskou en andere steden van rusland.’

toen het morgen werd, verscheen ratsjinskij in de drukkerij, vermoeid en bleek maar resoluut. op zijn overjas was een groot, rood lint gespeld.

hij kwam binnen en smeed met veel lawaai en een theatraal gebaar een gendarmesabel en een revolver met holster op tafel. wij hoorden dat de spoorwegarbeiders de gebaarde stationsgendarme ontwapend hadden, en ratsjinskij die er bij geweest was, had zijn wapens meegenomen naar het revolutionaire comité, als eerste trofee.

toen kwam er een lange, grijscharige man met een verlegen, goedig gezicht de drukkerij binnen; koesjeljov, de nieuwe commissaris van de voorlopige regering. hij vroeg niet eens op welke wijze zijn benoeming voor deze hoge post tot stand gekomen was.

er werd onmiddellijk een nieuw door hem ondertekend bevel uitgevaardigd, waarin de bevolking van het stadje gelukgewenst werd met de bevrijding van rusland van het eeuwenoude juk. een bijeenkomst van vertegenwoordigers van alle lagen der bevolking werd voor één uur ’s middags vastgesteld, om vitale zaken te bespreken in verband met de jongste gebeurtenissen.

nooit van mijn leven heb ik zoveel vreugdetranen gezien als in die dagen. ook koesjeljov huilde toen hij het bevel ondertekende.

zijn dochter was met hem meegekomen, een groot schuchter meisje met een hoofddoekje en een kort jasje van schapevacht.

terwijl haar vader het bevel ondertekende, streelde de dochter hem over zijn grijze haar en zei met trillende stem: 'je moet je niet zo opwinden, papa!'

als jongeman was koesjelijov tien jaar naar het noorden verbannen geweest. hij was veroordeeld omdat hij aangesloten was bij een revolutionaire studentengroep.

nu braken er stormachtige verwarde gelukkige dagen aan.

in de zaal van de landraad was een dag en nacht durende publieke vergadering aan de gang. het bestuursgebouw werd in de volksmond het 'convent' genoemd. de lucht was er om te snijden, door de adem van honderden mensen.

de februariwind deed de rode vlaggen vrolijk wapperen.

het dorp overstelpte de stad met vragen naar meer nieuws en instructies. 'hoorden we nou maar eens gauw iets over een stukje grond...' zeiden de boeren. de straten rond het bestuursgebouw stonden vol sleden.

overal werd druk gepraat en geroepen over verdeling en aankoop van grond en dorpsgemeenschap.

op kruispunten stonden oude mannen met een rode band om hun mouw en een revolver aan hun riem, de volksmilitie.

de meest onthutsende berichten bleven binnenstromen. nikolaas had op het station van pskov afstand gedaan van zijn troon. het reizigersverkeer was in het hele land gestremd.

in de kerken van jefremov werden te-deums voor de nieuwe regering gezongen. bijna alle gevangenen werden uit de gevangenis vrijgelaten. de lessen op school vervielen en de gymnasiastes liepen als in een roes door de stad om de orders en bevelen van de commissaris overal heen te brengen.

vijf of zes dagen later kwam ik in het 'convent' de schoenlapper uit bogovo tegen. hij vertelde mij dat sjoeiskij toen hij over de revolutie had gehoord, naar de stad had willen gaan. maar eerst had hij een ladder tegen de tegelkachel gezet, was erop geklommen en had helemaal bovenaan een zakje met gouden munten onder een losse tegel vandaan gehaald, was misgestapt, gevallen en tegen de avond aan de gevolgen overleden. de schoenlapper was naar de stad gekomen om sjoeiskij's goud bij de commissaris van de voorlopige regering af te geven.

het leek wel of de stad en de mensen een gedaanteverwisseling hadden ondergaan. rusland had een stem gekregen. in jefremov, waar men zo weinig rad van tong was, doken zomaar geïnspireerde redenaars op. meestal waren het arbeiders van de spoorwegen. de vrouwen huilden terwijl zij naar hen luisterden. de terneergeslagen en norse uitdrukking die de bewoners van jefremov pas nog eigen was geweest, was verdwenen. de gezichten waren jonger geworden, de goedheid straalde uit hun ogen. men sprak overigens niet meer over inwoners. dat heette nu 'burgers', een woord dat verplichtingen met zich meebracht. en alsof het zo moest, braken er zonnige dagen aan met fonkelende druppels van dooiende sneeuw en met warme wind die de vlaggen deed wapperen en vrolijke wolken over de stad joeg. de ademtocht van de vroege lente was in alles voelbaar, in de dichte blauwe schaduw, in de vochtige nachten met het luide gonzen van stemmen.

ik zelf leefde als in een roes, een bedwelming. ik zag niet erg duidelijk hoe het nu verder zou gaan. ik wilde zo snel mogelijk in moskou zijn maar de treinen reden nog niet. 'wacht maar!' zei ossipenko tegen me. 'dit is nog maar de proloog van de grootse dingen die op rusland afkomen. houd uw hoofd koel en uw hart warm. spaar uw krachten!' ik ging met de eerste trein naar moskou met een speciaal doorlaatbewijs, uitgereikt en

ondertekend door de commissaris van de voorlopige regering, koesjeljov.

niemand deed me uitgeleide naar het station. men had momenteel wel wat anders aan zijn hoofd. de trein reed langzaam. ik sliep niet. in gedachten liet ik mijn leven maand voor maand aan me voorbij trekken en probeerde bij me zelf na te gaan wat de laatste jaren mijn leidraad was geweest. maar ik kwam er niet uit.

één ding wist ik wel heel zeker: dat ik me al die jaren geen een keer druk gemaakt had om welvaart of vastigheid. ik was maar van één ding bezeten geweest: de drang om te schrijven. nu, in de trein voelde ik dat ik mijn opvatting over schoonheid en rechtvaardigheid, mijn zienswijze van de wereld en mijn voorstelling van geluk, waardigheid en vrijheid onder woorden kon brengen en over wist te brengen en dat daarin het einddoel van mijn leven lag, iets wat ik tot dusver niet meer dan 'vaag' had begrepen.

wat er verder ging gebeuren, wist ik niet. ik wist slechts één ding, dat ik met alle zielskracht die er in mij was, het schrijverschap zou nastreven. ik werd daarbij gedreven door de wil mijn volk te dienen, en door mijn liefde voor de betoverende russische taal en voor ons wonderbaarlijke land. ik zou werken zolang mijn vingers een pen

konden vasthouden en zolang mijn hart zou slaan, boordevol levensindrukken.

in het vroege licht van een mistige maartochtend kwam ik eindelijk in het opgetogen, geestdriftige, ontzagwekkende moskou aan.

aan het begin van dit boek schreef ik: 'ik voelde dat het leven veel bekoorlijkheden, ontmoetingen, liefde en droefenis, vreugdevolle en schokkende dingen voor mij inhield en in deze verwachting lag het grote geluk van mijn jeugd besloten. of dit in vervulling zou gaan, moest de dag van morgen uitwijzen.'

de dag van vandaag wees uit dat dit geluk mij deelachtig zou worden.

paustovski (links)

jan joris lamers

marga minco

uit: 'storing' 2004

door het land

mijn contact met anki k. heeft niet langer dan acht jaar geduurd, een periode waarin ik een druk bestaan leidde en geregeld onderweg was. minstens één keer in de week belde ze op, gewoonlijk in de ochtend, rond een uur of negen, dan was ze er zeker van dat ze me nog thuis trof. ze had aanvragen voor me. er waren ook weken dat ze vaker belde. het lag aan het seizoen.

anki had een zachte, broze stern. hoewel ze haar korte mededelingen met enige voorzichtigheid uitsprak, als iemand die kans ziet met zijn stem op zijn tenen te lopen, zat er toch een gedecideerde ondertoon in, die geen tegenspraak duldde.

'heb je je agenda daar?' vroeg ze.

'ja, anki.'

anki verzorgde lezingen op scholen en andere bijeenkomsten, sloot contracten af en leek er een bepaald genoeg aan te beleven mij naar de verste uithoeken van het land te dirigeren. het was voor

haar vanzelfsprekend dat elke regeling die ze getroffen had, mij zou schikken en ik kan me dan ook niet herinneren ooit een afspraak niet te zijn

nagekomen. anki dicteerde: behoedzaam, maar resoluut.

we hebben elkaar nooit ontmoet; de voorstelling die ik me van haar maakte, heb ik niet kunnen toetsen aan de werkelijkheid. bij elk telefoongesprek zag ik haar voor me: een blozend gelaat met opgestoken blond haar, een mond waarvan de volle, vochtige lippen, die zich toegelegd hadden op een schuchtere uitspraak, niet correspondeerden met de dwingende blik in haar ogen.

'st. nicolaasga, donderdag de drieëntwintigste, halftwee,' zei anki.

'vorige week in meeden, weet je wel, anki, bij de plattelandsvrouwen. je hebt geen idee wat ze me vragen.'

hoe voelt u zich in een christelijk gezelschap?

'terneuzen, vier september, om acht uur precies,' klonk het onverbiddelijk.

'de dag daarop was ik in sappemeer. bij de leesclub. een zaaltje vol leeshongerige vrouwen. moet je horen.'

'noteer ook alvast voor oktober in drachten. de veertiende.'

in het begin van ons contact heb ik me enige keren ingespannen de korte, zakelijke gesprekken te doorbreken, haar deelgenoot te maken van mijn avonturen in de provincie, in de veronderstelling dat ze een anekdote wel zou appreciëren. *schrijft u voor een goed doel?*

hoe graag had ik haar over de lerares verteld. maar anki bood me geen kans.

in de pauze had ze me apart genomen. een gezette vrouw die me aan mijn vroegere lerares Duits herinnerde met haar halverwege de oren recht afgeknipt schoolborddoffe haar, de besnorde bovenlip en de scherpe, vooruitstekende kin. met een zuinig vertrokken mond fluisterde ze me toe in mijn laatste boek zulke schunnige passages te zijn tegengekomen.

'schunnige passages?' ik wist niet op welk hoofdstuk ze zinspeelde.

'nou, wat daar op het strand in zuid-frankrijk gebeurt.'

'op het strand? bedoelt u soms die scène in de heuvels achter de ruïne?' 'ja, als ze daar bezig zijn.' ze boog zich naar me over, trok haar neus op of ze iets onaangenaams aan me rook.

'als ze in de warme openlucht liggen te vrijen. daar heeft u het over, denk ik.' 'dat kunnen toch onmogelijk uw eigen belevenissen zijn?' ze schudde misprijzend haar hoofd of ze overwoog mij een flinke onvoldoende te geven. aan anki kon ik mijn verhalen niet kwijt, ze reageerde er niet op en na enkele vergeefse pogingen heb ik er maar vanaf gezien. het was duidelijk dat het haar niet interesseerde.

we hadden een overeenkomst gesloten waarvoor ze uitsluitend mijn onderwerp wilde weten en enkele summiere gegevens. meer details had ze niet nodig. ons contact bleef zakelijk, efficiënt, zonder omhaal van woorden.

de jaren zestig. er was geld te verdienen. ik reed in een blauwe renault dauphine, doorkruiste het land met mijn map aantekeningen, als een handelsreiziger in papierwaar en sprak over schrijven.

zoudt u ook geschreven hebben als er geen oorlog was geweest?

ik was twaalf jaar en schreef verhaaltjes in een blauw schoolschrift. ik deed er erg geheimzinnig mee, niemand mocht weten dat ik er zo'n schrift op na hield.

we woonden in die tijd in een oud huis in breda. we zijn nogal eens verhuisd, maar aan dit oude

huis, met zijn donkere gangen, schemerige hoeken en overlopen, heb ik de meeste herinneringen bewaard. aan de achterkant van het huis was een smalle uitbouw waarin de kamers waren van mijn broer, mijn zusje en mij. ze lagen boven elkaar en we konden er ons op laten voorstaan ieder over een eigen trap te beschikken. het bovenste kamertje was mij toebedeeld en dat kwam me goed uit. zodra ik iemand de trappen hoorde opkomen als ik met mijn geheime schrijfwerk bezig was, had ik nog de tijd mijn schrift te verbergen.

ik herinner me de keer dat ik naar boven liep en langs de kamer van mijn broer komend, hevig schrok toen op dat moment de deur met een wilde zwaai werd opengegooid. op de drempel stond jan, de schoolvriend van mijn broer, een al wat oudere jongen met een grote bos zwart krulhaar en ogen die uit hun kassen dreigden te springen. hij trok mij aan mijn arm naar binnen. 'hier,' riep hij, 'laten we het aan haar vragen.' hij bleef vlak voor me staan.

'geloof jij aan god?' vroeg hij met zijn schorre stem.

de kamer zag blauw van de rook. mijn broer zat op het bed. hij droeg nog een korte broek en lange geruite kniekousen, de jongensdracht uit de jaren dertig. hij lachte vaag naar mij, hij was kennelijk verlegen met de situatie.

'nou,' zei jan, 'zeg op!' 'och, nee,' zei ik maar, of hij me gevraagd had of ik van veterdrop hield.

'zie je wel,' riep hij triomfantelijk, 'zie je wel.' hij begon met grote stappen op en neer te lopen, het kamertje was er te klein voor, hij nam er de overloop bij. ik maakte dat ik wegkwam, rende de trappen op naar mijn kamer en deed de deur achter mij op slot.

de vraag van de vriend van mijn broer had mij nogal in verwarring gebracht. toch moet ik me ook geveleid hebben gevoeld, de jongen vond mij blijkbaar belangrijk genoeg om mij zoiets te vragen. daarbij gaf het mij stof tot nadenken over het bestaan van god, over wie de rabbijn op de joodse school ons leerde, maar wiens naam wij niet mochten uitspreken.

had u voor de oorlog ook nederlandse vrienden?

dit incident had tot gevolg dat het enige tijdschrift ge-
duurd heeft voor ik het blauwe schrift weer te
voorschijn haalde. waarschijnlijk zal ik het vrij
kinderachtig gevonden hebben er zo'n schrift op
na te houden, er onzinnige verhaaltjes in te
schrijven, terwijl men mij met een groot pro-
bleem geconfronteerd had.

in de loop van mijn schooljaren kwam de ambitie
om te schrijven weer naar boven en durfde ik er
ook voor uit te komen. aangemoedigd door de
activiteiten van mijn broer, die naast zijn vioolstu-
die economie ging studeren, en van mijn zusje,

dat tekende en schilderde en lessen op de kunst-
academie volgde, schreef ik een aantal verhalen,
waarmee ik na mijn middelbare school naar de
hoofredactie van de bredasche courant stapte.
er werd een leerling-journalist gevraagd en ik
kon meteen op de redactie beginnen.

ik hoopte een allround journalist te worden, ging
met evenveel animo naar een uitslaande brand
als naar vergaderingen van talloze brabantse ver-
enigingen, ik moest recensies maken van film-
en toneelvoorstellingen, daarnaast de proeven
corrigeren en de radioberichten opvangen om er
bulletins van te maken. de krant was in die tijd
nog niet in het bezit van een telexapparaat.

toen de mobilisatie kwam en de enige twee re-
dacteurs in dienst gingen, zat ik er, met de
die grote neus voor te worden aangezien, dat hij
bijtijds voorzorgsmaatregelen genomen had en
een plastisch chirurg zijn reukorgaan had laten
veranderen.

heeft u er spijt van dat u als jodin geboren bent?

het zal hem ongetwijfeld een hoop ellende be-
spaard hebben, maar ik had, toen ik dit hoorde,
niet meer met hem te doen. ik vond het eerder
tragisch, een beangstigend teken des tijds en
juist daardoor voor mij zoiets als een begin, een
aanloop tot mijn eerste boek, dat pas achttien
jaar later zou verschijnen.

het zou een heel ander verhaal geworden zijn als ik toen op het thema was doorgegaan. ik wilde iets schrijven over de angst van een man die denkt dat ze hem voor een jood zullen houden. ik probeerde mij in die angst in te leven. op dat punt had ik nog weinig meegemaakt en van enige discriminatie had ik niet veel gemerkt. het toenemend geweld van de nazi's in duitsland, de opkomst van de nsb in ons land en de mobilisatie waren feiten waar iedereen zich bezorgd over maakte, niet een speciale bevolkingsgroep, althans, dat dacht ik. wat er zich in duitsland afspeelde, zou onmogelijk in ons land kunnen gebeuren.

het resultaat van de neusoperatie van die bange journalist heb ik nooit gezien. omstreeks de tijd dat het verband eraf zou gaan, kwam ik al niet meer op de krant. de bezetting begon.

onder druk van enkele 'vooraanstaande' bredase nsb'ers zag de hoofdredacteur zich genoodzaakt zijn joodse verslaggeefster te ontslaan. waarschijnlijk ben ik de eerste journalist die in de meidagen van 1940 op grond van zijn afkomst, onmiddellijk zijn congé kreeg.

na de oorlog heb ik jaren gewacht met het noteren van mijn ervaringen tijdens de bezetting. instinctief voelde ik dat ik er zoveel mogelijk afstand van moest nemen, me als een objectieve

waarnemer moest opstellen, om erover te kunnen schrijven. het onderwerp was al geladen genoeg.

wat ik mij tot doel had gesteld, was de essentie weer te geven, de ondergang te beschrijven van een joodse familie tijdens de bezetting, ik baseerde mij op het lot van mijn eigen familie.

ik wil u iets vragen, maar doe het liever niet in het openbaar. hoe is het eigenlijk met uw familie gegaan? leven ze nog.?

er hebben uiteraard enkele verschuivingen plaatsgevonden, dat is onvermijdelijk; al schrijvend ga je je onderwerpen aan de eisen van je verhaal. maar aan de feiten heb ik me gehouden: zo en niet anders is het gebeurd.

'heb je je agenda daar?'

'ja, anki.'

het was een uur of tien in de avond. omstreeks die tijd belde ze me nooit. haar stem klonk anders, gejaagder.

'is er iets, anki?'

'ik ben gebeld uit zelfhem.'

'zelfhem? daar ben ik net geweest, nog geen week geleden.'

de rector van het lyceum had een lange inleiding gehouden, terwijl ik op het podium achter hem zat te wachten tot hij uitgepraat was. zijn introductie had niets te maken met mijn onderwerp, maar ging over de religieuze beelden in de toscanse en siciliaanse kerken, waar hij een boek over geschreven bleek te hebben, dat weliswaar nog niet verschenen was, maar waaruit hij alvast een hoofdstukje kon voorlezen. na een klein half uur gaf hij – graag – het woord aan de spreekster van die middag en verliet het podium.

aangezien een groot deel van mijn werk in de ik-vorm is geschreven, wordt bij menig lezer de suggestie gewekt dat de schrijver en de ik-figuur een en dezelfde persoon zijn. behalve in een zuivere autobiografie, is het maar zeer ten dele waar. het schrijven in de ik-vorm is een literair procédé. ik gebruik deze vorm zeer veel in mijn verhalen en ik moet toegeven dat er een zekere verwantschap bestaat tussen de schrijver en de ik-figuur, maar die verwantschap strekt zich ook uit tot de andere personen. tijdens het werken tracht ik de personages over wie ik schrijf even goed te leren kennen als ik mezelf ken - of denk te kennen. er ontstaat een verbondenheid en het is dikwijls onvermijdelijk dat bepaalde eigenschappen van jezelf op je personages overgaan. het is wat men een afsplitsingsproces noemt: in de meeste personen zit wel iets van je. maar men moet de schrijver

nooit vereenzelvigen met zijn romanfiguren. tenslotte blijft het een werk van de verbeelding.

ik moet u bekennen dat ik absoluut niet houd van boeken die in de ik-vorm geschreven zijn. ik lees ze nooit.

na afloop van mijn lezing liep de rector verder zwijgend met me door de gang van het lyceum en deed de schooldeur achter me dicht.

'wat willen ze, anki?'

ik kon me niet voorstellen dat ik op de school van die rector nog een keer zou terugkomen.

'de vereniging van huisvrouwen daar...'

'de moeders van de leerlingen?'

'noteer die voor zondagmiddag.'

'overmorgen? hebben ze zo'n haast?'

'er is iemand ziek geworden.'

'wie?'

'maarten de gal, geloof ik.'

'met hem werk je toch niet?'

'nee. maar ze hebben mij gebeld. jij moet invallen.'

'waarom ik?' 'wie anders?' de laatste tijd had ik zo het vermoeden dat ik de enige was voor wie ze lezingen regelde. ik heb het haar nooit gevraagd.

achteraf spijt het me dat ik zo weinig van haar wist, haar niet heb kunnen verleiden tot een langer, persoonlijk gesprek, haar niet meer over haar beweegredenen heb kunnen ontlokken.

'ik kan zondag niet, anki.' ik had nog nooit een opdracht geweigerd. het was eruit voor ik er erg in had.

'wat zeg je? hoezo kun je niet,' riep anki met een schrille stem, een voor mij ongekend geluid waarin ik haar voorzichtig timbre miste.

de belevenis op een bijeenkomst van huisvrouwen in een kleine provincieplaats zat me nog vers in het geheugen. ik had anki al willen voorstellen of het misschien niet beter was aanvragen van dergelijke verenigingen van tevoren met mij te overleggen.

het was niet alleen het benauwde zaaltje met het geïmproviseerde podium, een wiebelende sinaasappelkist waar een kelim kleedje overheen lag dat voortdurend verschoof. het was niet alleen de doodse stilte die ontstond toen ik na mijn inleiding van het kistje stapte om, steviger in mijn schoenen, gelegenheid tot vragen te geven.

het was het publiek dat me met stomheid geslagen zat aan te staren.

het was de stilte die verbroken werd door een van de, min of meer wanhopige, leden achter in het zaaltje.

maar wat vragen ze u dan altijd?

het was iemand die daarna de moed verzamelde en zich van haar stoel verhief.

kunt u ons uitleggen hoe het komt dat joden zo anders zijn en zo anders doen?

'het is onduelbaar anders te zijn', zegt albert memmi in zijn boek *portrait d'un fuif* (gallimard, parijs 1962). 'want terwijl de vijand van de jood hem ervan beschuldigt anders te zijn, wil de vriend van de jood hem die ellende besparen: beiden zijn het dus op dit punt eens.'

toen ik nog op de lagere school zat in mijn - overwegend katholieke - geboorteplaats, heb ik zo nu en dan ondervonden dat men ons gezin als 'anders' beschouwde. kinderen die uit school met mijn zusje en mij mee naar huis opliepen, gluurden nieuwsgierig bij ons naar binnen en durfden niet over de drempel te komen. er zou wel iets bijzonders met ons zijn, veronderstelden ze en dat schrok hen af. hoewel we menige keren door kinderen van andere scholen voor vuile jood werden uitgescholden, heb ik later nooit meer iets van dien aard ervaren. het zou nog een jaar of tien duren voor ik geconfronteerd werd met de

harde feiten van het anders zijn. toch moeten de verontrustende signalen in de loop van de jaren dertig voor ons een waarschuwing zijn geweest.

op een middag kwam ik van school thuis en terwijl ik in de gang mijn jas aan de kapstok hing, hoorde ik iemand op luide toon praten. het geluid kwam uit de huiskamer. er klonken geen andere stemmen tegenin. het bleef een barse monoloog. in de veronderstelling dat er iemand op bezoek was die een weinig vriendelijke manier van converseren had, of die een van mijn familieleden de waarheid kwam zeggen, deed ik zachtjes de deur open en keek door een kier naar binnen. in de kamer stonden mijn vader en mijn broer, ieder aan een kant van de schoorsteen. ze hielden hun hoofden enigszins scheef en keken zwijgend naar de luidspreker van de radio.

'wie schreeuwt daar zo?' vroeg ik.

'dat is hitler,' zei mijn vader.

ik bleef even staan luisteren. het was net het eerste jaar dat ik duits had op school en ik begreep er weinig van. ik verstond alleen het woord 'juden', dat de man steeds vaker uitsprak en op een steeds verachtelijker toon, alsof hij ertegen trapte.

zoudt u zich met uw door god geschonken talenten niet in dienst willen stellen door de blijde boodschap met uw pen door te geven?

ik zie mijn vader en mijn broer nog voor me, zoals ze daar zwijgend bij de schoorsteen stonden, kijkend naar de ebonieten schijf van de luidspreker en ik hoor nog het geluid van die doordringende stem.

minco

het boerengezin in de haarlemmermeerpolder, waar ik in de oorlog enige maanden verbleef, vond het een bezienswaardigheid als ik bezig was mijn haar te bleken en daarmee trachtte mijn

uiterlijk te veranderen. op de uitgroei van mijn haar, dat van nature zeer donker was, smeerde ik een sterke oplossing van een bleekmiddel. het zou minder problemen opgeleverd hebben als ik van mezelf blond was geweest, vond mijn gastgezin, alsof jood-zijn alleen een kwestie van haarkleur is. in ieder geval konden ze mij nu, met mijn lichtere uiterlijk gemakkelijk voor een der hunnen laten doorgaan, zodat ze mij met een gerust hart aan de bonenpluk konden zetten en aan het wieden van de moestuin.

het heeft me altijd geïntregeerd hoe die bijna geheimzinnig aandoende samenloop van omstandigheden een totaal andere wending heeft kunnen geven aan een bepaalde situatie.

dikwijls zijn het kleinigheden die het lot op een beslissende manier beïnvloeden of veranderen. het houdt me intens bezig hoe een levensloop zich voltrokken, of niet voltrokken zou hebben wanneer je bijvoorbeeld op een zeker moment een andere straat was ingelopen, een ander persoon ontmoet had, op een ochtend te laat was opgestaan en daardoor een vliegtuig gemist, de trein verzuimd had...

op mijn volgende adres in heemstede, een oud pand aan de bleekersvaartweg, waar een pottenbakker zijn bedrijf uitoefende, werd mijn persoonsbewijs, dat een opvallend slechte

vervalsing bleek te zijn, vervangen door een officieel document.

het werd me bezorgd door een illegaal werker die een stempelkussen bij zich had om het nieuwe persoonsbewijs van de twee verplichte vingerafdrukken te voorzien.

een ambtenaar in friesland die in het verzet zat en op de burgerlijke stand van een kleine gemeente werkte, had de persoonskaart van een meisje, dat enige jaren tevoren was overleden, uit de kaartenbak van het bevolkingsregister gehaald en er een nieuwe voor in de plaats gezet.

met deze legale papieren heb ik een paar jaar onder de naam van dit meisje geleefd. bezittingen die konden wijzen op wie ik daarvoor geweest was, bezat ik niet meer.

wij zijn u dankbaar dat wij u in het privaat gezien hebben.

ik was iemand anders geworden.

onverwachts hield het contact met anki k. op. ik hoorde niets meer van haar. haar telefoontjes bleven uit.

ettelijke keren heb ik geprobeerd haar te bellen, maar er werd niet opgenomen. ten slotte bleek

haar nummer te zijn afgesloten. het is me niet gelukt haar te bereiken. het heeft me enige tijd beziggehouden waarom ze zo plotseling, van de ene op de andere dag, met haar florerende onderneming gestopt is; waarom ze mij niet iets heeft laten weten. nog weer later vernam ik dat ze naar nieuw-zeeland is geëmigreerd.

ze zal haar redenen wel gehad hebben.

het heeft maanden geduurd voor ik me weer aan het werk heb kunnen zetten. de provincie heb ik een lange periode gemeden.

de jaren zestig waren voorbij.

miranda prein

marguerite yourcenar

uit: 'met open ogen'

vertaling ton van der stap

inzicht is sympathie

-matthieu galey:

als u nu terugkijkt op het verleden en uw leven overziet, hebt u dan het gevoel dat u uzelf trouw bent gebleven?

-marguerite yourcenar:

ik heb in ieder geval de indruk dat ik de rol die het toeval, of het lot, of het karma, of god mij

heeft willen doen spelen, zo goed mogelijk heb vervuld. wij kunnen ons eigen begin niet kiezen, ook al kunnen wij dat met ons einddoel tot op zekere hoogte wel - maar tot op welke hoogte? eerlijk gezegd. en op gevaar af met het woord te goochelen, zou ik denken dat het leven geen bepaald 'patroon' heeft. (en als het er een heeft, dan in diepten waar wij niet bij kunnen komen.) dat heb ik trouwens al gezegd door de mond van hadrianus en daarna van zeno. ik geloof niet in een onherroepelijk voorgeschreven levenslot: wij wijzigen het voortdurend, naarmate het leven vordert; wij verbeteren of verslechteren ons lot door onze daden. anderzijds geloof ik wel in het gewicht van de omstandigheden die aan ons zijn voorafgegaan. in dat geheel van activa en passiva waarvoor wij niet verantwoordelijk zijn en dat ons nederigheid leert. maar alles verandert onophoudelijk. in ons en om ons heen; zelfs de woorden die ik op dit moment spreek. veranderen mij. -

-toch zijn er in uw leven constante factoren al waren het alleen maar die twee personages die u op uw twintigste hebt ontworpen en die u altijd hebben begeleid.

-ja, daarin zit iets vreemds, dat erken ik (zoals alles wat wij niet begrijpen vreemd is) maar niet vreemder dan de gedachte van wordsworth in zijn prachtige ode intimations of immortality, waarin hij laat zien dat het kind 'de vader van de

man' is. het jonge meisje dat ik was, en zelfs het kind waaraan ik herinneringen bewaar hebben in zekere zin, op bepaalde punten, vaag, en natuurlijk erg warrig, iets voorvoeld van wat mijn werk en mijn leven zouden worden. maar een overwel- digende hoeveelheid omstandigheden en gebeurtenissen verbergen de grote lijnen. misschien zal er over die 'mysterieuze werkingen' enig licht vallen als (weer een beeld dat ik aan 'mémoires d'hadrien' ontleen) op de warme heig- heid van de dag de heldere omtrekken van de schemering zullen volgen. dat probleem van het vreemde (en tegelijk banale) karakter van het le- ven zal het onderwerp zijn van 'quoi? l'éternité'.

-het is in ieder geval een tamelijk goed geordend leven. maar als u dat boek eenmaal afhebt, zult u dan niet de indruk hebben dat u een oeuvre hebt afgesloten?

-ik sluit nooit iets af, zelfs mijn deur niet. ik heb nog meer boeken en titels in mijn hoofd, waar- voor ik waarschijnlijk geentijd meer zal hebben, maar aan ons werk moet nu eenmaal iets onafs zijn, net zoals die onderbroken lijn die de mexi- caanse pottenbakkers in hun versieringen laten zitten om te verhinderen dat de geest erin gevan- gen wordt. van die titels zal ik er één noemen, een boek dat 'paysage avec des animaux' zal he- ten, en dat zal gaan over het dier in het leven en in de geschiedenis. mensen komen er alleen

maar in voor in hun relatie met het dier, degenen die van hen gebruik hebben gemaakt, soms zelfs in hun misdaden tegen de mens (ik denk bijvoor- beeld aan de christenen die aan de wilde dieren werden uitgeleverd, maar ook aan die, voor mij afschuwelijke, miniatuur van fouquet, waarop je philips-augustus op een paard met een blauw fluwelen dekkleed van vlakbij ziet kijken naar ket- ters die worden verbrand; het onschuldige paard heeft natuurlijk last gehad van de rook). het zal ook gaan over degenen die van dieren hebben gehouden, en over degenen die niet in staat wa- ren ervan te houden.

-waarom die belangstelling voor dieren?

-ik meen dat ik dat al heb aangegeven. in meer abstracte termen gesteld, als u wilt: wat mij belangrijk lijkt, is dat wij gevoel hebben voor een leven dat is opgeslo- ten in een vorm die van de onze verschilt. het is al een enorme winst als wij ons realiseren dat het leven niet alleen maar de vorm aanneemt waarin wij gewoon zijn het te beleven, dat je vleugels kunt hebben in plaats van armen, ogen die op- tisch beter zijn geconstrueerd dan de onze, kieu- wen in plaats van longen. vervolgens is er het mysterie van de trek en van de communicatie der dieren onderling, het genie van sommige soor- ten (de hersenen van de dolfijn zijn gelijk aan de onze, maar zij nemen van de wereld beslist een

ander beeld waar dan dat wat wij ons vormen), de manier waarop het dier in de loop van miljoenen eeuwen zich heeft aangepast aan voortdurend veranderende milieus, en zich nog steeds aanpast, of zijn aanpassingsvermogen verliest en dan doodgaat in de wereld zoals wij die hebben gemaakt.

en dan is er aan het dier dat voor mij altijd even verbijsterende aspect dat het niets bezit behalve zijn leven, en dat nemen wij hem dan nog vaak af. er is in het dier een ontzaglijke vrijheid; natuurlijk het is opgesloten in de begrenzings van zijn soort, maar het leeft zijn hele werkelijkheid van zijn helemaal uit, zonder al het onechte dat wij vastknopen aan de ervaring te bestaan. en daarom raakt het lijden van dieren me ook zo. zoals het lijden van kinderen: daarin zie ik dat heel aparte afgrijselijke gegeven, dat wij in onze fouten, in onze krankzinnigheden, wezens betrekken die daaraan volkomen onschuldig zijn. 'als wij een harde slag te verduren hebben, dan kunnen wij nog altijd tegen onszelf zeggen dat wij onze intelligentie hebben om ons te redden, en dat is tot op zekere hoogte ook zo; wij kunnen altijd tegen onszelf zeggen, en dat is triest genoeg ook waar, dat wij in feite medebetrokkenen zijn, dat wij tot op zekere hoogte allemaal het kwaad hebben bedreven of, wat nog erger is, hebben laten bedrijven. terwijl met bruutheid reageren op de volkomen onschuld van het kind of het dier, dat

niet begrijpt wat hem overkomt, een afschuwelijke misdaad is.

yourcenar

2

-heeft de manier waarop uw boeken zijn ontvangen u verrast

-jawel, want ik had niets verwacht. het heeft me verrast dat edmond jaloux, direct toen alexis verschenen was, een artikel schreef dat mij enkele tientallen lezers heeft bezorgd en hem. tot een vriend heeft gemaakt. het heeft me verrast dat iemand met een goede smaak mij, al heel wat jaren geleden intussen, heeft gezegd: 'voor sommige mensen van mijn generatie is, eric uit 'le coup de grâce' onze 'werther' is geweest' - dit heb ik al eerder verteld - of dat baltische oud-strijders me zijn komen zeggen dat ik hun herinneringen

had weergegeven, het heeft me verbijsterd dat 'mémoires d'hadrien' een oplage heeft gehaald die op het ogenblik in de buurt van een miljoen exemplaren moet liggen: ik dacht dat ik het voor een stuk of drie mensen had geschreven, en waarom is 'l'oeuvre au noir' in zeventien talen vertaald'? maar het is duidelijk dat vanaf een bepaald moment veel mensen je werk alleen lezen omdat het in de mode is; en ook dat veel lezers in mijn boeken niet zien wat ik erin heb gelegd of heb geprobeerd erin te leggen maar wat zij er zelf in willen vinden, maar tegelijk maak je door tussenkomst van het gedrukte woord vrienden, er zijn mensen die je maar al vaak niet terugschrijft omdat de tijd ervoor je eenvoudig ontbreekt - sommigen ondertekenen hun brieven trouwens niet -, en die je vertellen dat een bepaalde passage uit je boeken hun iets heeft gedaan, en dat verneem je altijd met veel plezier.

-hebt u niet de indruk vooral een tussenpersoon te zijn, een medium, kortom, iemand door ~ wie iets is heengegaan?

-ja, beslist. en dat is de reden waarom ik in wezen maar een beperkte belangstelling heb voor mijzelf. ik heb de indruk een instrument te zijn waar stromen, trillingen doorheen gaan. en dat geldt voor al mijn boeken, en ik zou zelfs zeggen voor heel mijn leven. misschien wel voor elk leven; en de besten onder ons zijn misschien op hun beurt ook alleen maar kristallen die iets

opvangen en doorgeven. zo denk ik, met betrekking tot mijn vrienden, levend of gestorven, vaak aan die mooie zin waarvan men mij heeft verteld dat ze van saint-martin is, 'de onbekende filosoof' uit de achttiende eeuw, voor mij zo onbekend dat ik nooit een regel van hem heb gelezen en het citaat nooit heb nagezocht: 'er zijn mensen door wie god mij heeft bemind.' alles heeft veel dieper wortels en reikt veel verder dan wij zelf. met andere woorden, alles gaat ons te boven, en een mens voelt zich klein en verbaasd dat er dingen door hem heen gaan die hem te boven gaan.

-leidt dit niet tot een passieve houding tegenover het leven?

-absoluut niet. je moet je afsloven en vechten tot het einde toe, je moet zwemmen in de rivier en je tegelijk door haar laten dragen en meevoeren, en van tevoren accepteren dat het erop uitloopt dat je wegzinkt in volle zee. maar wie precies zinkt weg'? je hoeft alleen maar de ellende, de zorgen, de ziekten van anderen en van jezelf te aanvaarden, en er een natuurlijk onderdeel van het leven van te maken, zoals bijvoorbeeld ons alle rmon-taigne gedaan zou hebben, de man die in het westen misschien nog het meest van allen op een taoïstische filosoof leek, en die alleen door een oppervlakkige lezer voor een anti-mysticus wordt versleten. de dood, de hoogste vorm van leven. op dit punt denk ik precies het

tegenovergestelde als julius caesar, die een zo snel mogelijke dood wenste (wat hem dan ook bijna is overkomen). wat mij betreft, ik geloof dat ik zou wensen bij volle bewustzijn te sterven, met een ziekteproces dat langzaam genoeg gaat om de dood zich om zo te zeggen in mij te laten vestigen, om hem de tijd te laten zich helemaal te kunnen ontwikkelen.

-waarom?

-om de laatste ervaring niet te missen, die van de overgang. hadrianus zegt te willen sterven met open ogen. en in die geest heb ik zeno zijn dood laten beleven.

-u wilt hetzelfde als proust, die wijzigingen aanbracht in de beschrijving van de dood van bergotte, door die aan zijn eigen sterven te toetsen...

-ik begrijp heel goed dat hij zoiets heeft geprobeerd. dat benutten van het eigen levenseinde is een soort heroïsche daad van een romanschrijver. voor mij gaat het er eigenlijk eerder om geen ervaring te missen die van wezenlijk belang is, en omdat ik er prijs op stel dat mee te maken, vind ik het ook zo schandelijk om iemand zijn dood te ontroven. in de verenigde staten is het medische corps verbazend eerlijk, terwijl de artsen, en vooral de families, in frankrijk vaak hun tijd

verdoen met de zieken om de tuin te leiden. ik ben het met die houding niet eens. ik heb juist veel eerbied en sympathie voor mensen die hun dood voorbereiden.

-dat verplicht een mens om in een voortdurende vertrouwdeheid met zijn levenseinde te leven.

- en dat is erg goed. een mens moet met gevoelens van vriendschap denken aan zijn dood, zelfs als het hem instinctief in zekere zin tegenstaat om dat te doen. het is waar dat dieren er niet aan denken.

tenminste... het is heel duidelijk waarneembaar dat bepaalde dieren hun dood voorzien.

-maar een mens staat toch wel erg ongewapend tegenover die overgang.

-zo ongewapend dat we misschien ~wel als huiltbalken of bange wezels eindigen, maar dan gaat het vermoedelijk alleen maar om een simpele fysieke reactie, zoals zeeziekte. het aanvaarden waar het op aan komt, vindt eerder plaats, en dan, wie weet? misschien nemen bepaalde herinneringen ons wel als engelen onder hun hoede. de tibetaanse mystici beweren dat stervenden worden bijgestaan door de aanwezigheid van datgene waar ze in hebben geloofd: sjiva of boeddha voor sommigen, christus of mohammed voor anderen. loutere sceptici of mensen die

geen verbeeldingskracht hebben, zullen waarschijnlijk niets zien zoals de vierde officier van malbrough die niets droeg (in het bekende liedje 'malbrough s'en va-t-en guerre' dragen drie officieren in malbroughs lijktstoet delen van diens wapenrusting, maar de vierde officier draagt niets). een vriend, die weer tot leven werd gebracht nadat hij bijna ~was verdronken, heeft me verteld dat het volksgeloof, dat wil dat men zijn hele leven in een bliksemflits terugziet, waar is; als dat zo is, zal dat soms niet leuk zijn. eigenlijk zou het selectiever moeten gebeuren. wat zou ik zelf terug willen zien'?

misschien de hyacinten van le mont-noir of de viooltjes van connecticut in de lente; de sinaasappels die mijn vader koppig in de takken hing in een tuin in het zuiden van frankrijk; een kerkhof in zwitserland, vervallen onder de rozen; een ander kerkhof onder de sneeuw

tussen witte berken, en nog andere, waar ik de plek niet eens meer van weet, maar wat doet dat ertoe. de duinen in vlaanderen, en later op de eilanden voor de kust van virginia, met het ruisen van de zee dat er al is van af het begin der wereld, het kleine zwitserse speeldoosje dat een melodietje van haydn speelt en dat ik heb laten aflopen aan het ziekbed van grace, een uur voor haar dood, op het blik dat contact en woorden haar niet meer bereikten; of de lange ijsbanen op de rotsen van mount desert, waarlangs on april

het water naar beneden komt en weer omhoog springt met het gedruis van een grote bron. kaap sounion, bij zonsondergang; olympia, 's middags; boeren langs de weg naar delfi, die de vreemdelinge voor niets de bellen van hun muilezel aanbieden; de paasmis, in een dorp in euboea, na een nacht te tocht te voet door de bergen, ankomen 's morgens vroeg in segeste, te paard, langs paadjes die toen nog verlaten en stenig waren en roken naar tijd, een wandeling in versailles, op een middag zonder zon, of die dag in corbridge, in northumberland, waar ik middenin een ruïenveld languit op de met kruiden bedekte grond heb gelegen en me passief heb laten doordrenken van de regen, zoals de gebeenten van de romeinse doden. de katten die ik met andreas embirikos van de straten heb gehaald in een dorp in anatolië; het 'engelspelletje' inde sneeuw; een dolle afdaling in een bobslee, hoog van een heuvel in tirol, onder een sterrenhemel vol voortekenen. of, dichterbij, nog nauwelijks genoeg bezonken om al herinnering te kunnen zijn, de groene zee van de tropen, hier of daar bevuild met olie; de v-vormige vlucht van wilde zwanen op weg naar het noordpoolgebied, de opkomende paaszon (die niet wist dat hij de paaszon was), die ik dit jaar op een klip op mount desert heb gezien, en beneden lag een nog half-bevroren meer, vol barsten van de naderende lente...

ik geef deze beelden nu maar allemaal los door elkaar heen zonder de pretentie te hebben er symbolen van te maken. en ik zou er beslist nog enkele dierbare gezichten aan toe moeten voegen, van levenden of doden, naast gezichten uit de verbeelding of uit de geschiedenis. of misschien wel niets van dat alles, maar alleen maar de grote blauwwitte leegte die de tachtigjarige honda ziet op het eind van zijn leven, de scherpzinnige rechter, die tegelijk, in de meest kwalijke zin van het woord, een voyeur is, de hoofdfiguur uit de laatste roman van misjima, die hij een paar uur voor zijn dood heeft afgemaakt. een vlam-mende leegte als een zomerhemel, die de dingen verslindt, en in vergelijking waarmee de rest niet meer is dan een stoet van schimmen.

carel alphenaar

alma maria schindler

(mahler-werfel)

uit: 'mijn leven' 1960

vertaling: willem van toorn

oskar kokoschka is als man en als mens een uiterst zeldzaam mengsel. hoewel hij op zichzelf een mooi lichaam heeft, is er iets mis in de structuur. hij is groot en slank, maar zijn handen zijn rood en zwellen vaak op. zijn vingertoppen zijn zo doorbloed, dat het bloed in een boog wegspringt als hij bij het nagelknippen uitschiet. zijn oren zijn klein en fraai geciseleerd, maar ze staan

wijd van zijn hoofd. zijn neus is wat breed en zwelt gauw op. zijn mond groot, de onderlip en de kin steken vooruit. zijn ogen staan een beetje scheef, waardoor zijn gezichtsuitdrukking iets loerends krijgt. maar de ogen op zichzelf zijn mooi. hij loopt altijd met geheven hoofd, maar verder nonchalant, hij werpt zich als het ware bij het lopen naar voren.

zijn pak-kleding is een probleem voor hem.

ik kreeg eens van iemand een vuurrode pyjama. vanwege de opdringerige kleur stond hij mij' niet aan. kokoschka nam hem meteen mee en droeg van dat ogenblik af niets anders in zijn atelier. hij ontving zijn geschrokken bezoekers erin en stond meer voor de spiegel dan voor zijn ezel.

oskar kokoschka wilde koste wat het kost met mij trouwen. we waren altijd samen. ik woonde aan de rand van wenen in een buitenhuisje. hij ging 's avonds laat weg, maar niet om naar huis te gaan: hij liep onder mijn raam heen en weer... en tegen twee uur in de ochtend, maar soms ook wel pas om vier uur, floot hij, en dat was voor mij het lang verwachte teken dat hij eindelijk weging. hij maakte zich van mij los in het troostende bewustzijn dat er geen 'kerel', zoals hij het vriendelijk uitdrukte, bij mij was gekomen.

de eerste grote zenuwaanval kreeg ik toen ik eens parsifal voor hem speelde en hij de woorden, waar hij een hekel aan had, geniaal verving door een nieuwe, griezelige tekst. ik begon te huilen, toen te schreeuwen, hij hield niet zijn mond.

ten slotte rende ik weg van de piano, maar hij kwam mij als 'dokter mirakel' achterna. met mijn laatste krachten sleepte ik mij mijn slaapkamer in en nam een grote dosis broom. nu werd ook oskar kokoschka bang. om vier uur in de ochtend belde hij mijn huisarts.

oskar kokoschka stond sidderend voor de deur. ik liet hem ook de volgende dag niet binnen. toen hij uiteindelijk binnenkwam had hij zijn handen vol bloemen, die hij over mijn bed strooide. wij hebben ons stevig aan elkaar verwond. ik was ook nog zo jong. ik was jonger dan hij, hoewel ik ouder was!

ik was zo jong gebleven door mijn korte huwelijk met gustav mahler. voor deze botsing had ik alle schatten van mijn diepste onbewuste bewaard.

oskar kokoschka is een genie. dat hij zijn geniale aanleg ten volle zal ontplooien, daarvan ben ik overtuigd.

ik hield van dit genie en van het ongeremde, koppige kind in hem. het zou mooi zijn geweest, als hij dat van mij had geloofd. maar zoals het was joegen zijn jaloezie en zijn wantrouwen onze verbintenis de dood in. leken wij te veel op elkaar?

schindler (mahler-werfel)

bert wagenaar van krefeld

toespraak van arnold van kreveld

bij de dodenherdenking op 4 mei 1965

nederlands hervormde kerk, beetsterzwaag (friesland)

4 mei 1965

het is nu twintig jaar geleden dat de laatste oorlog eindigde, en zelfs vijftig jaar geleden dat hij begon. er is dus bijna een generatie overheen gegaan. de meerderheid van onze landgenoten was in die tijd nog kind, of zelfs nog niet geboren. elk jaar zal het aantal mensen dat de oorlog bewust heeft meegemaakt kleiner worden.

voor u staat iemand uit die oudere generatie, die de oorlog heeft doorgemaakt met een gezin en in de volle kracht van zijn leven. de oorlog heeft bij mij een onuitwisbare indruk achtergelaten – te meer daar de Duitsers het specifiek hadden gemunt op Nederlanders van Joodse afkomst. van deze bevolkingsgroep heeft slechts een vijfde de oorlog overleefd; de andere vier vijfde – meer dan 100.000 mensen – zijn vermoord.

dat zijn ontstellende cijfers. maar voor mij zijn het niet alleen cijfers. onder die 100.000 bevonden zich mijn ouders, familieleden en vele vrienden. een paar jaar geleden was ik op de Joodse begraafplaats in Muiderberg en zag ik daar een steen waarop stond: "hier rust onze zoon Jacob streep, vermoord door de Duitsers." deze Jacob streep was een vriendje van mij op de lagere school in Amsterdam. we trokken veel met elkaar op. na schooltijd raakten we elkaar uit het oog en ik heb hem eigenlijk nooit meer gesproken. toch

sprongen mij de tranen in de ogen toen ik, zoveel jaren later, zijn grafsteen zag.

verliezen als deze zijn we pas in de loop der jaren echt gaan voelen. vlak na de oorlog was alles in beweging. er was blijdschap om de bevrijding, en we waren druk met het opbouwen van een nieuw bestaan. onze persoonlijke verliezen kwamen toen nog niet echt binnen. maar gaandeweg begon ik te voelen dat met het verlies van al die familie en vrienden ook een deel van mijzelf is gestorven – een stuk van mijn persoonlijkheid dat onherstelbaar verloren is gegaan. er is een wond geslagen, die misschien kan helen, maar altijd een litteken zal blijven. dat litteken moet een herinnering zijn voor de volgende generatie.

tegelijkertijd voel ik een diepe dankbaarheid dat mijn gezin en ik gespaard zijn gebleven. dankbaarheid jegens al die medemensen die ons tijdens de oorlog hielpen om uit handen van de Duitsers te blijven. mensen – vaak wildvreemden – die ons met gevaar voor eigen leven in huis opnamen, bonkaarten en valse papieren regelden, geld inzamelden voor onze levensbehoeften, en zoveel meer. deze mensen kwamen uit alle lagen van de bevolking, met uiteenlopende levensovertuigingen en religies. wat hen dreef was geen eigenbelang, maar medemenselijkheid.

ik geef u een klein voorbeeld. op een gegeven moment vond ik onderdak bij mensen in een

klein arbeidershuisje. ze hadden een dochtertje van zes jaar. het risico bestond dat zij in haar kinderlijke onschuld iets zou verraden. daarom stuurden de ouders haar uit logeren bij vrienden. ze bleef daar de volledige twee maanden dat ik bij hen verbleef.

dit waren zeer arme mensen; de man werkte op het vliegveld leeuwarden voor de Duitsers en later toen ze het erg moeilijk hadden, riepen zij zelfs de steun van de Duitse winterhulp in. en toch namen zij een wildvreemde, iemand die door de Duitsers vervolgd werd, liefderijk bij zich op. zo iets kan men nooit vergeten.

in het gewone dagelijkse leven zijn we nogal eens gauw geneigd eerder de fouten dan de deugden van onze medemens te zien. dit gaat ons geloof ik allemaal zo. maar in zo'n oorlog merk je pas, welke enorme krachten ten goede in de mens kunnen schuilen, dikwijls totaal onverwacht en buiten de gewone orde. vele mensen werden als het waren boven zichzelf uitgetild en ik ken nog verschillenden van hen, die thans nog de periode van de oorlog in zekere zin als een hoogtepunt in hun bestaan beschouwen. in zoverre heeft de oorlog toch ook een verrijkende ervaring gebracht; hij heeft ons leren inzien, welke mogelijkheden er in de mens schuilen, hij heeft ons de hoop gegeven dat het toch mogelijk moet zijn net mensen, en ik bedoel niet ideale mensen, doch de mensen zoals ze nu eenmaal zijn,

een betere en mooiere samenleving op te bouwen.

laten we dus al deze doden herdenken, zowel zij die lijdend als zij die strijdend het leven verloren, laten wij hen gedenken als individuele mensen met een onvervangbare persoonlijkheid, die elk hun rol speelden in het patroon der samenleving, die elk een lege plaats achterlieten. hun lege plaatsen kunnen niet worden ingenomen, doch de herinnering aan de gevallen moge ons zijn tot een appèl en tot een inspiratie om al onze krachten in te zetten voor de humanisering voor de menselijke samenleving, opdat een dergelijke oorlog nooit meer zou voorkomen. als deze wil inderdaad in ons gewekt wordt dan zijn onze doden niet geheel en al tevergeefs gevallen.

vincent vandenbergh
thomas bernhard
uit 'de kelder' 1976
vertaling: ria van hengel

mijn derde leerjaar, op een oktoberdag, ik was ruim zeventien, bijna achttien, moest ik bij de winkel een met tonnen aardappels gevulde vrachtwagen uitladen. in de aanhoudende sneeuwjacht vatte ik kou. een zware griep was het gevolg. ik lag wekenlang thuis in bed met hoge koorts, totdat ik die uitzonderingstoestand niet meer uithield. hoewel ik nog koorts had stond ik op en ging ik naar de winkel, en die eclatante stommiteit eiste haar tol. teruggeworpen in een ziekte die me vier jaar lang aan ziekenhuizen en sanatoria heeft gekluisterd, zweefde ik, zoals dat heet, soms meer, soms minder zorgwekkend, tussen leven en dood.

van mijn grootvader heb ik de gewoonte overgenomen om bijna altijd vóór vijf uur in de ochtend op te staan. het ritueel wordt herhaald. de jaargetijden worden met een identieke discipline tegemoet getreden, in het besef dat elk doen en laten een zinloos doen en laten is.

perioden van absolute reproductie worden afgewisseld met het tegendeel; als ik onderworpen ben aan alle mogelijke schommelingen van mijn natuur en aan het universum, wat dat ook mag zijn, weet ik mezelf alleen te redden aan de hand van een nauwkeurig voorgeschreven dagindeling. alleen doordat ik mezelf tegenover mezelf zet en dus in feite altijd tegen mezelf ben, ben ik in staat om te zijn.

als ik schrijf, lees ik niets, als ik lees, schrijf ik niets.

en lange perioden staat het me allebei tegen. lees ik niets, schrijf ik niets. lange tijd haat ik zowel schrijven als lezen en doe ik niets.

dat wil zeggen, dan ben ik veroordeeld tot eindeloos nadenken over mijn hoogstpersoonlijke ramp, die enerzijds een zeldzaamheid is, anderzijds een bevestiging van alles wat ik tegenwoordig ben en wat er van mij is geworden onder deze even dagelijkse als onnatuurlijke, kunstmatige, ja, perverse omstandigheden.

het is dagelijks orde scheppen, in mijn hoofd wordt er opgeruimd, de dingen worden elke dag op hun plaats gezet. wat onbruikbaar is wordt verworpen en gewoon weggegooid, uit mijn hoofd.

om alle modes te doorstaan zijn isolement en geestelijke onverstoorbaarheid de enige redding.

ik heb naar alles geluisterd en ben nergens in meegegaan. ik experimenteer nog altijd. niet weten hoe het afloopt, fascineert de einzelgänger die ik nu ben. en ik vraag me allang niet meer af wat de zin is van de woorden, die alles altijd alleen maar onbegrijpelijker maken.

ik ben er tamelijk zeker van, ook al weet ik dat alles uiterst onzeker is, dat ik niets in de hand heb, dat alles een altijd maar weer en ononderbroken

fascinatie is voor het resterende bestaan, en tegenwoordig laat vrijwel alles mij onverschillig.

de illusies van mijn grootvader heb ik niet gehad, de vergissingen van hem heb ik niet gemaakt. de wereld is niet zo belangrijk als hij dacht en alles in de wereld heeft niet de waarde die hij zijn leven lang heeft gevreesd, en grote woorden heb ik altijd gezien als wat ze zijn: incompetenties waarnaar je niet moet luisteren. de armoede waarin hij terecht kwam en die hem verbitterde, heeft me niet overtuigd en de rijkdom waarvan hij droomde evenmin.

mijn grootvader had een einde kunnen maken aan het theater waardoor hij zich zijn hele leven had laten beetnemen, door de rekwisieten en de rekwisiteurs en alle toneelspelers te verpletteren en te vernietigen, maar daar had hij de kracht niet voor. hij haatte de opera en bewonderde het toneel, maar de opera moet je niet haten en het toneel moet je niet bewonderen, zoals je dat ook niet met verschillende soorten mensen moet doen. tussen haat en bewondering maken bijna alle mensen zichzelf kapot, en mijn grootvader heeft zich in zijn achtenzestig levensjaren door die twee begrippen laten vermorzelen. voor ieder ander behalve voor mij had hij een wegbereider kunnen zijn. ik ben nooit iemand voor een weg geweest.

eigenlijk heb ik geen weg afgelegd, omdat ik altijd bang ben om een van die eindeloze en daarvoor zinloze wegen af te leggen. als ik zou willen, zei ik altijd tegen mezelf, zou ik het kunnen.

maar ik heb het niet gedaan. tot op de dag van vandaag niet. er is iets gebeurd, ik ben ouder geworden, ik ben niet stil blijven staan, maar ik heb ook geen weg afgelegd. ik spreek de taal die alleen ik versta, verder niemand, zoals iedereen alleen zijn eigen taal verstaat, en wie er anders over denkt is een domkop en een charlatan. als het me ernst is, is het een onbegrepen, in elk geval altijd verkeerd begrepen ernst. voor de hogere grap lijken geen recepten te bestaan.

mijn karakter is alle karakters samen, mijn verlangens zijn alle verlangens samen, al mijn hoop, al mijn wanhoop, al mijn ontsteltenis. alleen doen alsof redt me soms. en dan weer het tegendeel van doen alsof. waar we toevlucht zoeken, vinden we incompetentie. de loop van de vluchtende komt overeen met zijn geestelijke toestand. we zien hem voortdurend op de vlucht en weten niet waarvoor hij vlucht, hoewel het lijkt alsof hij voor alles vlucht. uit alles vlucht. de mens vlucht vanaf het eerste moment uit het leven dat hij kent, omdat hij het kent, naar de dood, die hij niet kent. we vluchten allemaal ons hele leven hardnekkig in dezelfde richting.

het theater dat ik op mijn vierde en vijfde en zesde jaar voor mijn hele leven heb geopend, is maar één van de honderdduizenden op personages verzotte tonelen, de voorstellingen zijn sinds de première verbeterd, de rekwisieten zijn gewisseld, de toneelspelers die het stuk dat ze spelen niet begrijpen worden eruit gegoooid, zo is het altijd geweest. al die personages ben ik, al die rekwisieten ben ik, de directeur ben ik. en het publiek? we kunnen het toneel eindeloos uitbreiden, we kunnen het laten verschrompelen tot de kijkkast van ons eigen hoofd. wel goed dat we steeds een ironische blik hebben gehad, hoe serieus het altijd ook voor ons is geweest. we, dat ben ik. we hebben alle vooroordelen afgebroken om ze weer op te bouwen, uitvergroten, we hebben ons die luxe gepermitteerd.

we begrijpen wat de mensen bedoelen als ze dat hoogmoed noemen, arrogantie, verwaandheid. het klopt wat er wordt gezegd, want alles klopt en niets hoeft te worden teruggenomen, schuldberkenis en schaamte, we wisselen alles in. niets van wat ons voorspeld was is gebeurd. wat ons is wijsgemaakt is allang bedrog gebleken. we waren bezeten van ideeën, we hebben ons overgeleverd aan waanzin en krankzinnigheid, en het is de moeite waard geweest. waar zouden we zijn als we hadden geluisterd naar de mensen die onze zogenaamde naasten waren? altijd het tegendeel bewerkstelligd door deze mogelijkerwijs

belachelijke maar, zoals men ziet, levensvatbare ontwikkeling. ook als het niet meer is geweest dan een nachtmerrie, het was het waard.

soms beweren we dat het een tragedie is, soms het tegendeel, en dan zeggen we het is een komedie, en we kunnen niet zeggen nu is het een tragedie, nu een komedie. de toneelspelers zijn trouwens overtuigd van de zinloosheid zowel van mijn tragedie als van mijn komedie. en de toneelspelers hebben altijd gelijk. als we een opkomst van links voorschrijven, komen ze op van rechts en omgekeerd, maar ze hebben het niet door, en het wezenlijke van ons spel ontgaat ze. ze begrijpen niet wat er wordt gespeeld omdat ik zelf niet begrijp wat er wordt gespeeld. een krankzinnige in de kaart kijken, wat levert dat op? ook al zegt hij niet van zichzelf dat hij niet krankzinnig is.

een kind is altijd theaterdirecteur, en ik was al heel jong theaterdirecteur. eerst voerde ik voor honderd procent een tragedie op en daarna een komedie en daarna weer een tragedie, en daarna is het door elkaar gaan lopen, het is niet meer te zien of het een tragedie is of een komedie. dat brengt het publiek in verwarring. ze hebben voor me geklapt, daar hebben ze nu spijt van. ze hebben gezwegen en me bespot, daar hebben ze nu spijt van. we lopen altijd op onszelf vooruit en weten niet of we moeten klappen of niet. onze

geestelijke toestand is onberekenbaar. we zijn alles en niets. precies in het midden gaan we ongetwijfeld vroeg of laat te gronde. al het andere is een stompzinnige bewering. we zijn in de waarste betekenis van het woord op het toneel begonnen. de natuur is het toneel zoals het is. en op dat toneel zoals het is, zijn de mensen de toneelspe-
lers van wie niet veel meer te verwachten valt.

redon

op een keer, drie, vier jaar geleden, werd ik aan de kop van de zogenaamde staatsbrücke bij de rathausbogen, waar ook nu nog een beroemde parapluwinkel is en waar daarnaast een niet minder beroemde juwelier zijn winkel heeft, geroepen door de stem van een man en ik draaide me om en zag dat degene die had geroepen een man van een jaar of vijftig was die tegen een stilstaande pneumatische boorhamer geleund stond, met een naakt bovenlichaam en een over zijn blauwe werkbreek hangende buik, zwetend, volkomen tandeloos, met nog maar een paar

haren op zijn hoofd, maar met priemende ogen, dat hij aan de drank was zag ik meteen, terwijl zijn ongeveer even oude collega, anders dan hij een magere, lange kerel met een vettige klepet van canvas op zijn hoofd, doorwerkte, hij schepte zo te zien het door de dikzak met de pneumatische boorhamer uit de grond gehakte en kapotgeslagen puin op een hoop, het tweetal was aan het graven naar stedelijke gas- of waterleidingen in het kader van de verbouwing van de staatsbrücke, ik keek in het gezicht van de dikzak, die mij kennelijk had herkend, maar ik herkende hem niet; ik kon me de man niet herinneren, maar hij herinnerde zich mij wel, maar ik wist niet waar ik de man van zou moeten kennen. anderzijds wist ik dat ik zijn gezicht wel eens had gezien, maar dat moest lang geleden zijn, dacht ik en: die man vergist zich niet.

hij was me voor en zei dat ik heel vaak de rumfles van zijn moeder voor hem had gevuld in de winkel van karl podlaha in scherzhauserfeld, hij was het geweest voor wie ik op een keer uit de kast in de zijkamer van de winkel verband had gehaald en dat om zijn op onze winkeltrap gewond geraakte hoofd had gewikkeld.

dat voorval herinnerde ik me niet, maar de jongen die de man vijftientig jaar geleden was geweest, herinnerde ik me onmiddellijk.

ik was, zei hij, toen nog zo klein geweest dat ik maar nauwelijks over de toonbank heen kon kijken. hij overdreef, maar in wezen had hij alles heel goed gezien. het leek erop dat hij graag terugdacht aan die tijd, die zijn jeugd was geweest, zoals ik nu, bij die gelegenheid, graag terugdacht aan die tijd van mijn jeugd, en stilzwijgend, woordeloos, stonden we ons enkele ogenblikken die jeugdtijd te herinneren.

hij wist niets van mij, ik wist niets van hem, midden tussen al die mensen in de ochtend op het hoofd van de staatsbrücke, constateerden we samen dat we een gemeenschappelijke jeugd in scherzhauserfeld hadden gehad en dat we het hadden overleefd, ieder op zijn manier.

dat we, ieder op zijn manier, met de enorme moeizaamheid van elk ouder worden vijftien jaar ouder waren geworden. de man met de pneumatische boorhamer liet me plotseling, nadat ik er jarenlang niet meer aan had gedacht, scherzhauserfeld zien, de schandvlek van een stad die altijd alleen voor het laagste werk mensen uit haar schandvlek had binnengelaten.

toen hij zei dat hij me soms in moeilijke tijden had geholpen met het uitladen van aardappels, herinnerde ik me hem, hij had vaak op het sportveld rondgelopen, alleen met de hond van zijn oom, en hij had voor die hond kleine stukjes hout

naar het midden van het sportveld gegooid, urenlang, om de tijd door te komen.

hij noemde verschillende namen, en al die namen kende ik, het waren dagelijks in de winkel uitgesproken en geroepen namen van klanten, ik had ze vijftientig jaar niet meer gehoord. van sommigen vertelde hij dat ze overleden waren, op natuurlijke of onnatuurlijke wijze.

hij had een zus gehad, zei hij, die met een amerikaan naar amerika was gegaan, new york, daar was ze ellendig te gronde gegaan.

of ik me zijn zus kon herinneren, een beeldschoon meisje. voor podlaha was hij bang geweest, die had hem op een keer betrappt bij het stelen van een paar appels. die appels waren niet het enige wat hij ooit van hem had gestolen, zei hij. jonge mensen van nu hadden er geen idee van hoe moeilijk alles toen was geweest.

als je iets tegen hen zei over de oorlog en de tijd na de oorlog en over de nazi's en over de amerikanen, alles bij elkaar de hel zelf, dan begrepen ze er niets van.

voor zijn moeder had hij bij ons in de kelder jarenlang zijn fles met rum laten vullen om die bij haar bed te zetten, waarin ze ellendig aan haar eind was gekomen. maar haar hart was zo goed geweest dat ze, letterlijk nog slechts als skelet,

met haar kanker nog een jaar had geleefd en behalve rum en in de rum gedoopte broodjes, niets meer dronk of at. vervolgens wilde hij weten wat ik nu deed.

bernhard

schrijven, zei ik, daar kon hij niets mee beginnen en hij kon zich er ook niets bij voorstellen en vroeg niet meer door. of ik een sigaret had. ik zei nee.

van podlaha was hij onder de indruk geweest, zei hij, enerzijds was hij bang voor hem geweest, anderzijds was hij onder de indruk van hem geweest omdat zijn zaak zo goed liep. weners waren altijd de slimsten geweest, zei hij. zoals alle provincialen haatte hij de weners. in zekere zin, zei hij, zonder te zeggen wat hij daaronder verstond, en er viel daaronder ook niets te verstaan, was hij tevreden met zijn situatie, hoe waardeloos die ook was.

op zijn leeftijd kon niets je meer schelen, je was aan het leven gehecht, maar het liet je ook koud als het voorbij zou zijn. het maakt niet uit, dat was het. om het even, dat was het. een kwestie van ouder worden. ook mij maakte het op dat moment allemaal niet uit/was het op dat moment allemaal om het even. een mooie, heldere, pakkende uitdrukking: het maakt niet uit/om het even/ egal. we begrepen elkaar. hij vond dat ik iets met hem moest gaan eten nu het lunchtijd was en ik maakte een omweg en ging met hem eten, op het terras van de sternbräu, bier, worst en brood. hij had zich van zijn leven iets anders voorgesteld dan wat het in werkelijkheid was geworden, zei hij, niet met die woorden maar van die strekking. mij was het niet anders vergaan. scherzhauserfeld en in het middelpunt daarvan karl podlaha waren herrezen. we herinnerden ons heel veel van alles. het beste, zei hij ten afscheid, en het maakt allemaal niet uit/het is allemaal om het even, zei hij alsof ik het zelf zei. wat mij tegenwoordig het meest typeert is onverschilligheid, door het besef van de gelijkwaardigheid van alles wat ooit is geweest, wat is en wat zal zijn.

er bestaan geen hoge en hogere en hoogste waarden. de mensen zijn zoals ze zijn, en ze zijn niet te veranderen, evenmin als de dingen die de mensen hebben gedaan en die ze doen en die ze zullen doen. de natuur kent geen

waardeverschillen. het zijn altijd weer alleen maar mensen met al hun zwakheden en met hun lichamelijke en psychische vuil op elke nieuwe dag. het maakt geen verschil of iemand met zijn pneumatische hamerboor, of achter zijn schrijfmachine wanhopig is. alle theorieën vervormen wat toch zo duidelijk is, al die filosofieën, al die wetenschappen die de helderheid belemmeren met hun onbruikbare inzichten.

bijna alles is al gebeurd, wat er nu nog komt is niet verrassend, omdat alle mogelijkheden al zijn bedacht. wie zoveel verkeerd heeft gedaan en heeft geïrriteerd en heeft gestoord en heeft verwoest en heeft vernietigd en zich heeft afgebeuld en heeft gestudeerd en zichzelf vaak te gronde heeft gericht en half heeft vermoord en zich heeft vergist en geschaamd en dan weer niet geschaamd, zal zich ook in de toekomst vergissen en veel verkeerd doen en zal irriteren en storen en verwoesten en vernietigen en zich afbeulen en studeren en zichzelf te gronde richten en half vermoorden en met dat alles doorgaan tot aan het eind. maar uiteindelijk maakt het allemaal niet uit/is het allemaal om het even. de kaarten worden opgegooid, één voor één. het idee is het leven te ontdekken, ons eigen zowel als dat van de anderen. we herkennen onszelf in ieder mens, wie hij ook is, en zijn tot elk van al die mensen veroordeeld zolang we leven. we zijn al die levens en levenden samen en we zijn op zoek naar

onszelf, maar we vinden onszelf niet, hoe hard we ook ons best doen.

we hebben van oprechtheid gedroomd en van helderheid, maar het is bij dromen gebleven. we hebben vaak opgegeven en zijn opnieuw begonnen, en we zullen nog vaak opgeven en opnieuw beginnen. maar het maakt allemaal niet uit/het is allemaal om het even. de man uit scherzhauserfeld met zijn pneumatische hamerboor heeft me mijn motto gegeven, dat het allemaal om het even is/niet uitmaakt. het is het wezen van de natuur dat het allemaal om het even is/niet uitmaakt. het beste en het maakt allemaal niet uit/het is allemaal om het even, zijn woorden hoor ik telkens weer, zijn woorden, hoewel de zijne ook de mijne zijn, en hoewel ik zelf heel vaak heb gezegd het beste en het maakt allemaal niet uit. maar het moest op dat moment worden gezegd. ik was het al vergeten. we zijn veroordeeld tot een leven, en dat wil zeggen levenslang, voor één of voor vele misdaden, wie weet, die we niet hebben gepleegd of die we opnieuw plegen, voor anderen na ons. we hebben onszelf niet opgeroepen, we waren er opeens en op dat moment waren we meteen al verantwoordelijk.

we zijn taai geworden, ons kan niets meer omverwerpen, we zijn niet meer aan het leven gehecht, maar we gooien het ook niet te grabbel, had ik willen zeggen, maar ik heb het niet gezegd. soms

richten we ons allemaal heel even op en denken we dat we de waarheid of de schijnbare waarheid moeten vertellen, en dan trekken we ons terug. dat is alles.

margijn bosch
k schippers

eeuwigheid

de suikerpot wordt altijd
aangevuld zonder dat de onderste
klontjes zijn gebruikt.
zo kunnen die er jaren liggen.

open kunstenaarsvereniging 'de (eerste) republiek' (sinds 1992) & 'de balie' (sinds 1982)

<https://debalie.nl/> <https://www.discordia.nl/>
<https://www.stan.be/> <https://barreland.nl/>
<https://deroovers.be/> <https://theatertroep.nl/>
<https://www.dehoe.be/nl/>

--deze keer met: margijn bosch, jan joris lamers,
vincent vanderberg, maureen teeuwen, carel al-
phenaar, miranda prein, wim van der grijn, merel
de groot, bert wagenaar van krefeld.

correspondentie: riserv@gmail.com

colofon: